

Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları

Ebubekir CEYLAN*

BUGÜN ADI ADETA Dünya-Sistemi Teorisi (DST) ile özdeşleşmiş olan Immanuel Wallerstein, 1974 yılında ilk cildini neşrettiği *The Modern World-System* ile birçok bilim adamına ilham kaynağı olmuştur.¹ Wallerstein'in bu alandaki ilgisinin post-kolonyal dönemde Afrikada'ki modernleş(eme)me ve ulusal kalkın(ama)manın dinamiklerini anlamaya çalışmasıyla başladığı bilinmektedir. Kendisi bağımlılık ve az gelişmişlik gibi konular üzerinde yoğunlaştı. Moderleşme teorilerinin bu konuları açıklamada yetersiz kaldığını gören Wallerstein, kalkınmaya ilişkin problemlerin bir bütün olarak ancak evrensel bir kontext içerisinde ve tarihî perspektifle anlaşılabilceğine inandığından çalışmalarını tarih disiplinine kaydırmıştır. Bu bağlamda DST'nin uygulama alanları arasında Osmanlı İmparatorluğu önemli bir yer tutmaktadır. Bu teorinin öncüsü olan Immanuel Wallerstein Osmanlı Devleti üzerine makalelerinin yanı sıra diğer makalelerinde de sık atıflar yapmaktadır. Bu ekolün önde gelen isimleri tarafından neşredilen Review dergisinin henüz ikinci sayısının Osmanlı Devleti'ne ayrılması bu coğrafyaya olan ilgiyi anlamaya yetecektir.²

* Fatih Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

1 Wallerstein ortaya koyduğu görüşlerin bir 'analiz' olduğunu belirtse de, bu çalışmada literatürde daha ziyade kullanıldığı şekliyle, yani 'dünya-sistemi teorisi' olarak zikredilecektir.

2 DST farklı disiplinlerden birçok araştırmacının çok ciddi eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu çalışmada DST'nin Osmanlı tarihi çalışmalarına yansımaları incelendiği için bu teoriye yöneltilen eleştirilere değinilmemiştir. Öne çıkan eleştirilerden bazıları için bkz. Andre Gunder Frank, (1998) *Re-orient: Global Economy in the Asian Age*, Berkeley: University of California Press; Andre Gunder Frank ve B.K. Gills, (1993) *The World System: Five Hundred Years or Five Thousands?*, Londra: Routledge; Janet Abu-Lughod, (1989) *Before European Hegemony: The World System AD 1250-1350*, Oxford: Oxford University Press. J. Abu-Lughod DST'nin Avrupa-merkezci yaklaşımını eleştirirken, A.G. Frank dünya-ekonomisinin Avrupa'dan daha önce Asya'da var olduğunu, Asya'daki dünya-ekonomisinin 18. yüzyılın sonuna kadar hakim ve merkez konumu elinde tuttuğu ve Avrupa'daki kapitalist dünya-ekonomisinin ancak bu tarihten sonra egemen olmaya başladığını ileri sürer. Ayrıca bkz. Jan Nederveen Pieterse, (1988) "A Critique of World-System Theory", *International Sociology*, cilt: 3, sayı: 3, ss. 251-266; Albert Bergesen, (1990) "Turning World-System Theory on Its Head", *Theory Culture and Society*, sayı: 7, ss. 67-81.

Wallerstein'e göre iki tür sosyal sistem vardır: Mini sistemler ve Dünya sistemleri. Dünya sistemleri de kendi içinde ikiye ayrılır: dünya-impatorluğu ve dünya-ekonomi. Dünya-impatorluğu, Wallerstein'in deyimiy-le, tahkim edilmiş siyasi bir yapı ile birlikte tek bir sosyal ekonomi (iş bölü-mü), dünya-ekonomi ise birkaç devlet yapısını birden içinde barındıran tek bir sosyal ekonomi olarak tanımlanır.³ Bu iki dünya-sistemi farklı üre-tim ve dağıtım şekillerine sahiptir. Wallerstein Batı kapitalizminin ürünü olan modern dünya-sistemi öncesindeki ve dışındaki yapıları dünya-im-patorluğu içinde ele almaktadır ki bu tür yapılarda sermaye birikimi maksimize edilmediği ve temel yeniden dağıtımın siyasi kararların bir işle-vi olduğu yeniden dağıtıcı/vergilendirici üretim modelini kullanır. Bu ba-kımdan Osmanlı İmpatorluğu, en azından başlangıcında, klasik bir dün-ya-impatorluğu olarak değerlendirilir.⁴ Dünya-impatorlukları genişle-mek sūretiyle birbirleriyle karşılaşırlar. Bir dünya-impatorluğu ile bir dünya-ekonominin sınırları yanyana geldiği zaman ise biri diğerini yut-maya eğilimlidir. Bu bağlamda teorinin Osmanlı çalışmaları bağlamındaki temel problematiği belirginleşmektedir: 16. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve sonraki yüzyıllarda iyice gelişip Endüstri Devrimi öncesinde ta-mamen olgunlaşan kapitalist dünya-ekonomiye Osmanlı İmpatorluğu'-nun nasıl eklemeneceği problematiği.

Osmanlı İmpatorluğu'nun kapitalist dünya-ekonomiye ne zaman eklemlediği ve bu eklemlemenin hangi süreçle izah edildiği araştırmacı-lar arasında tartışılan konulardandır. Osmanlı tarihini çok iyi bilmediği-ni açıkça belirten Wallerstein, dolayısıyla Osmanlı İmpatorluğu'nun ka-pitalist dünya-ekonomi ile bütünleşmesine ilişkin net konuşmamaktadır: "*Osmanlı İmpatorluğu ile ilişkili en geniş belirsiz alanım (Osmanlı'nın) periferileştirilme tarihinin ondokuzuncu mu (yoksa onsekizinci yüzyılın sonu) yoksa onyedinci yüzyıldan mı başlatılması gerektiğidir.*"⁵ Wallerste-in'a göre Osmanlı İmpatorluğu 1750 öncesinde merkez, yarı-çevre ve çevre olarak üçlü bir hiyerarşik yapıya sahip olan kapitalist dünya-ekono-mi dışında yani dışsal bölgede yer alırken bu tarihten sonra önce dışsal alandan sistem içine çekilerek dünya-sistemine eklemlemiş sonra da

3 Immanuel Wallerstein, (1980) "The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research", Osman Okyar ve Halil İnalçık (ed.) *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* içinde, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, ss. 117-118. Bu makalenin ter-cümesi için bkz. Immanuel Wallerstein, (1999) "Osmanlı İmpatorluğu ve Kapitalist Dünya-Ekonomi: Bir Kaç Araştırma Sorusu" (Ter. Ebru Afat), *Bilim ve Sanat Vakfı, Bül-ten*, Sayı: 46, ss. 16-22.

4 Immanuel Wallerstein, (1999) s. 17.

5 *A.g.e.*, s. 18.

çevre ülke konumuna getirilmiştir.⁶ DST'ni Osmanlı İmparatorluğu'na bağlamında çalışan Reşat Kasaba, Suraiya Faroqhi ve Huricihan İslamoğlu-İnan gibi akademisyenler Osmanlı'nın Avrupa ile bütünleşme tarihini 16. yüzyıla kadar geri çekmişlerdir.⁷ Benzer şekilde, Osmanlı'nın kapitalist pazar mekanizmalarıyla tanışmasını 16. yüzyılda başlatan Murat Çizakça ise biraz daha farklı bir yorum getirmektedir. Çizakça'ya göre Avrupa ile bütünleşme 1550-1650 ve 1830-1900 olmak üzere iki dönemde gerçekleşmiştir.⁸ Bütünleşme süreci her ne kadar erken dönemlerde başlamış olsa da sürecin ivme kazandığı dönem 19. yüzyıl olduğu için bu yüzyıl araştırmacıların yoğun ilgisini görmüştür. Çizakça'ya göre bütünleşmenin erken safhası olan ilk dönem ile kemâle erdiği ikinci dönem arasındaki period (1650-1830) ise Avrupa ilgisinin Hint okyanusuna odaklanma ve Osmanlı sanayi sektörünün toparlanma dönemidir.⁹

DST'nin bu bağlamda ileri sürdüğü görüşlerden biri de bütünleşmenin farklı bölgelerde farklı zamanlarda gerçekleştiğidir. Çizakça'nın bu konudaki bir diğer katkısı da Osmanlı'daki farklı bölgelerin Avrupa'yla bütünleşmesinin belirli sektörlerin bütünleşmesinden sonra gerçekleştiğidir. Örneğin, Bursa ekonomisinde baskın olan ürün ipek ise, ipek sektörünün kapitalist pazar mekanizmalarıyla eklemlenmesinden sonra Bursa bölgesi kapitalist dünya-ekonomi ile bütünleşmiştir.¹⁰ Dolayısıyla bütünleşme süreci için bir tarih verilmesi gerekiyorsa, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bütün olarak almak yerine, bölgeler ve temel ürünler halinde analiz edip tarihler belirlemek daha uygun olacaktır.

Sistem dışındaki ülkelerin kapitalist dünya-ekonomiyle bütünleşmelerini mümkün kılan en temel mekanizma şüphesiz uluslararası ticarettir.¹¹

6 Immanuel Wallerstein, (1989) *The Modern World-System*, Cilt III, New York: Academic Press, ss. 129-137, 154. Kapitalist dünya-ekonomiye bütünleşmede daha önce dışal alanda yer alan Rusya ve Japonya farklı yol izlemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklı olarak bu devletler çevre ülke olarak değil, yarı-çevre ülke olarak sisteme dahil edilmiştir.

7 Huricihan İslamoğlu-İnan ve Suraiya Faroqhi, (1979) "Crop patterns and agricultural production trends in sixteenth-century Anatolia", *Review*, Cilt II, sayı: 3, ss. 401-436; Huricihan İslamoğlu-İnan (1983) "Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, sayı: 23, s. 11.

8 Murat Çizakça, (1985) "Incorporation of the Middle East into the European World-Economy", *Review*, Vol: 3, Kış, s. 354. Benzer şekilde dünya sistemi teorisyenleri, Tanzimat'ın ilanının Osmanlı'nın çevre konumunun meşrulaşmasını ifade ettiğini ileri sürmektedir. Bkz. Immanuel Wallerstein, Hale Decdeli, Reşat Kasaba, (1983) "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci", *Toplum ve Bilim*, 23, Güz, s. 51.

9 Murat Çizakça, (1985) s. 373-4.

10 A.g.e., s. 371. Aynı örneği Adana ve Edirne pamuğu ve Ankara tiftiği için de söyleyebiliriz.

11 Wallerstein uluslararası ticarete yaptığı aşırı vurgu nedeniyle eleştirilmektedir. Bilhassa ticaretin mevcudiyetini kapitalizmin varlığına delil olarak görmesi sosyal bilimciler 2

Osmanlı'nın Avrupa'ya eklenmesi, Balkanlar ve Batı Anadolu'da tarımsal üretimin yapıldığı bölgelerin ticarî aktiviteler aracılığıyla uluslararası ticaret ağlarıyla ilişkiye geçmesiyle gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti bağlamında merkez ve çevre arasındaki ticarî ilişkiler kapsamında en çok tartışılan konulardan birisi şüphesiz 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması'dır. Örneğin, Niyazi Berkes 1838'e kadar Türkiye'nin Avrupa'nın ekonomik ve siyasi ağına dahil olmadığını belirtmektedir.¹² Çünkü bu anlaşmayla ticaretteki tekeller kaldırılmış, dış ticaret yabancıların lehine olacak şekilde düzenlenmişti. Yerel üretici ve esnafın çözülmesine neden olan bu süreçte yabancıların Osmanlı ticaretindeki etkinliği artmış, özellikle kapitalist dünya-ekonomiyle bütünleşmenin yoğun hissedildiği bölgelerde komprador yani işbirlikçi burjuvazi sınıfı oluşmuştu. Bu bağlamda merkez ile çevre arasındaki ticaretin gerçekleştiği liman şehirleri kapitalist dünya-ekonomi ile bütünleşmenin yoğun olarak yaşandığı yerler olarak görülmüştü.¹³ İstanbul, İzmir ve İskenderun gibi liman şehirleri hızla gelişti ve ekonomilerinde önemli artışlar oldu.¹⁴

1838 Ticaret Antlaşması sonrası Osmanlı imalat sanayi birçok kaynaktan çok karamsar bir şekilde tasvir edilir; buna delil olarak da yerel üretimin rekabete dayanamaması, lonca teşkilatlarının dağılması, ve fabrikaların kapatılması gösterilirdi. Anlatılanlar doğruları içermekle birlikte fotoğrafın sadece bir karesidir. Bu tür anlatımlarda sadece kapanan fabrikalar, çökmeye yüz tutan loncalar anlatılırken, yeni açılan sektörler, geliştirilen metod ve teknikler göz ardı edilmektedir.¹⁵ Oysa ki, 19. yüzyıl Osmanlı ticarî hayatı çok daha kompleks bir yapı arz etmektedir. 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı imalat sanayinin gerilediği, pazarların Avrupa mamülleriyle dolduğu kabul edilmekle beraber, 1826-70 yılları Avrupa'nın meydan okumasına karşı koyma, rekabet etme ve yeniden yapılanma dönemi olarak

tarafından şiddetle eleştirilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya eklenmesinde uluslararası ticarete önemli derecede vurgu yapılmasına rağmen, Suriye ve Anadolu gibi bölgelerde bölge-içi ticaretin Avrupa'yla yapılan ticaretten daha önemli olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Roger Owen, (1993) *The Middle East in the World Economy, 1800-1914*, London & New York: I. B. Tauris & Co. Ltd. Publishers, s. 53.

12 Niyazi Berkes, (1998) *The Development of Secularism in Turkey*, Londra: Hurst & Company, s. 163.

13 Osmanlı Devleti'ndeki liman şehirlerinin DST perspektifinden değerlendirildiği çalışmalar için bkz. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren ve Donald Quataert, (1993) "Port-Cities in the Ottoman Empire: Some Theoretical and Historical Perspectives", *Review*, XVI, No: 4, Fall, ss. 519-558; Reşat Kasaba, (1993) "İzmir", *Review*, XVI, No: 4, Fall, ss. 387-410.

14 Roger Owen, (1993) s. 98.

15 Bu konuda Donald Quataert örnekler sunmaktadır. Mesela, lüleci esnafı gerilerken sigara imalatının ilerlemesi, dokumada yeni motiflerin geliştirilmesi, dantelin bir meta olarak pazara çıkarılması genellikle göz ardı edilen noktalar. Donald Quataert (with Halil İnalcık eds.), (1994) *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 891-892.

değerlendirilmektedir. Ve bu dönemi özel teşebbüsün daha etkin rol oynadığı, ticaret ve imalatın yeniden canlandığı bir dönem (1870-1914) takip etmektedir.¹⁶ Dolayısıyla Osmanlı imalat sanayii ve ticareti incelenirken, arşiv belgelerinde rastlanmayan, lonca-dışı faaliyetlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Artı değerın vergiler biçiminde çekilmesi ile ticaret ve pazarların devletçe örgütlenmesi, DST'nin bütünleşme mekanizmalarını açıklamak için üzerinde durduğu noktalar arasındadır. Bu görüşe göre Osmanlıda vergi biçiminde el konulan artı değerın miktarı, pazarlanan artı değerın çoğunluğunu oluşturmakta ve dolayısıyla imparatorlukta ticarî faaliyeti birinci derecede etkilemekteydi. Böylece köylü ekonomisinin pazarla olan ilişkisi büyük ölçüde vergileme mekanizması ile kurulmaktaydı.¹⁷

Merkez ile bütünleşme ticari anlamda Osmanlının Avrupa pazarları için hammadde üreten ve bu pazarlardan mamül sanayi malları alan bir bölge (çevre) haline dönüşmesidir.¹⁸ Kapitalist dünya-ekonomiyle bütünleşme devletin iç piyasalar üzerindeki egemenliğini zayıflatmış, ticaret sermayesi giderek Avrupa pazarlarının ekonomik işbölümü ile bütünleşmiştir. Zamanla "ticaret iç merkezlerden kıyı kentlerine kaymış ve yabancı tüccarların ya da onların içteki temsilcilerinin (azınlık tüccarlarının) gücünün artması, çoğunluğu müslüman olan yerli tüccar sınıfına büyük bir darbe vurmuştur."¹⁹

Ticaretin gelişmesinde etken olan unsurlardan biri de hiç şüphesiz altyapı yatırımlarının artmasıdır. Özellikle ticaret hacminin hızla arttığı 19. yüzyılın ikinci yarısında yabancı sermaye ile yapılan altyapı çalışmaları Osmanlının kapitalist Avrupa'ya eklemlenmesini hızlandırmış ve bu yönüyle akademik çevrelerin ilgisini çekmiştir.²⁰ Bu alanda yapılan çalışmalarda haberleşme, ulaşım/nakliye imkanlarının (özellikle demiryolu) artması deniz yoluyla yapılan taşımacılık için limanların yapılması / genişletilmesi gibi konulara vurgu yapılmıştır. 19. yüzyılın sonlarında sosyal ve iktisadî alanda ivme kazanan modernleşme Osmanlının dünya-sistemine girişini hızlandırmış ve bu gelişmelerle Osmanlının "1870'lerde başlayan

16 A.g.e., ss. 889; 911-28.

17 Huricihan İslamoğlu-İnan (1983) s. 22.

18 A.g.e., s. 23.

19 A.g.e., s.23.

20 Muhteşem Kaynak, (1984) "Osmanlı Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Eklemlenme Sürecinde Osmanlı Demiryollarına bir Bakış", *Yapıt*, sayı 5, Haziran-Temmuz ss. 66-85; Pete Mentzel, (2000) "Railroads in the Ottoman Empire: Imperialism, Capitalism and the Ottoman State", *Arkeoloji ve Sanat*, Cilt: 22, No: 95, ss. 41-45; Donald Quataert, (1994) ss. 804-815.

birinci küreselleşme dalgası”na katıldığı iddia edilmiştir.²¹ Altyapı yatırımlarının çok önemli bir kısmının yabancı sermaye ile yapıldığı bilinmekle beraber, öncelikli hedefin kıyı şehirlerinde ihracat imkânlarını artıracak yatırımlar olduğunu görürüz. Örneğin, demiryolunun Osmanlı Devleti’ndeki gelişimine bakacak olursak, ilk önce Batı Anadolu ve Balkanlarda demiryolu döşendiğini görürüz. Bu bölgelerin kapitalist sistemle en erken bütünleşen bölgeler olduğu açıktır. Liman şehirleriyle demiryolu ağları birleşince ticarete önemli artışlar olmuş ve mevcut limanlar yeterli gelmeyerek birçok limanda genişletme ve düzenleme faaliyetleri yapılmıştır. 19. Yüzyılın sonlarına doğru da demiryolunun Anadolu’nun iç bölgelerine erişmesiyle birlikte buralardaki tarım ürünlerinin de ihraç edilebilmeleri mümkün olmuştur.²² Böylece bu yatırımlarla Avrupa ile bütünleşen bölgelerin doğuya doğru genişlediği görmekteyiz. Demiryolu ve telgraf gibi altyapı yatırımlarının iç bölgelere gitmesiyle bu bölgeler de kapitalist dünya-ekonomiye bağlanmıştır. Altyapı yatırımlarıyla ilgili bir diğer husus da bu yatırımlarda kullanılan makine teknolojisi nedeniyle Osmanlı ekonomisine yabancı müdahalenin artmasıdır. Bu yatırımlarda yabancı sermayesinin yanı sıra yabancı teknisyenler ve iş gücü de kullanılmıştır.²³ Bu yatırımlar genellikle “ikili devlet antlaşmaları” temelinde gerçekleşmiş ve Avrupa mali sermayesinin Osmanlı’ya sızmasına neden olmuştur.

DST’nin Osmanlı çalışmalarına yansıyan en önemli alanlarından biri de tarımın ticarileşmesiyle birlikte büyük çiftliklerin ortaya çıkmasıdır. DST’ye göre tarımın ticarileşmesi ve büyük çiftliklerin ortaya çıkması kapitalist dünya-sistemine eklemlenmede önemli bir rol oynamakta ve bu gelişme tarımda feodalizmden kapitalizme geçiş olarak yorumlanmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti’nin dünya kapitalist sistemiyle nasıl bütünleştiğine ilişkin soruların odak noktalarından belki de en önemlisi çiftlik meselesidir. Çiftliği, tek bir kişinin sahip olup yönettiği, bir üretim birimi olarak düzenlenmiş, genellikle pazara yönelik üretim yapan büyük tarımsal işletmeler olarak tanımlayabiliriz.²⁴ Burada çiftliklerin, toprak mülkiyetinin özel kişilerce kontrolü ve aile tarımı ölçeklerinden daha geniş iş-

21 Roger Owen ve Şevket Pamuk, (1998) *A History of Middle East Economies in the 20th Century*, London: I. B. Tauris Publishers, s. 5.

22 Benzer gelişmeleri Osmanlı’nın diğer bölgeleri için de söylemek mümkündür. Örneğin, Osmanlı Suriye’sinde demiryolu aracılığıyla Havran ve Halep’in Şam’a bağlanması için bkz. Donald Quataert, (1994) s. 808.

23 *A.g.e.*, s. 806, 810.

24 Halil İnalçık, (1998) “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım* içinde, (der.) Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 20.

letmeler olması ehemmiyet arz etmektedir. DST'ye göre ticaret ağlarıyla bütünleşme ve Avrupa (merkez) ile artan ticarî ilişkiler büyük toprak sahiplerinin köylülere daha ağır yükümlülükler dayatarak işlettiği ihracata yönelik büyük tarım işletmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Ortaya atılan görüşe göre,

Toprak sahipleri köylülere yüksek faizlerle borç verdiler. Bu ağır yükümlülüklerin altından kalkamayan köylüler sürekli borç altında eziliyorlardı. Borç ödemeler piyasa fiyatından çok daha düşük olarak hasat zamanı verilecek ürün biçimindeydi. Bu yolla köylüler sonunda topraklarının bir kısmını kaybettiler ve toprak sahipleri tarafından yarıcı kiracılar olarak çalıştırılmaya başlandılar. Küçük köylü mülkiyeti tamamen bozulmadığı halde tefecilik, sermayenin güçlü yeni toprak sahiplerinin ellerinde birikmesini kolaylaştırdı. (...) İltizam sisteminin uygulanmasıyla toprak üzerindeki güvenliklerini çoktan kaybeden köylüler ayânların silahlı güçlerinin sık sık saldırılarına uğrayarak yoğun angarya hizmetleri ve artan vergi ödemelerine (hem aynı hem nakdî olarak) maruz kalarak bağımsızlıklarını büyük ölçüde kaybetmişlerdi. (...) Osmanlı İmparatorluğu'nda iltizam sistemi, ayânın çiftliklerde serfleşmiş köylünün artı ürününe el koyması şeklini alan özgül bir artı ürün çekme biçimini oluşturuyordu.²⁵

Büyük çiftliklere ilişkin bu yaklaşım daha ziyade Doğu Avrupa'daki feodalite deneyiminden esinlenmiştir.²⁶ Batı'nın tarihsel deneyiminin genelde bütün dünyaya özelde de Osmanlı İmparatorluğu'na genelleştirilebileceğini düşünen ortodox ve Neo-Marxist bakış, Osmanlı toplumsal yapısını Avrupa feodalizmine benzer biçimde betimlemektedir. Bu bakış açısı, çiftliği Prusya'daki *junker* işletmeleri, Latin Amerika ve İtalya'daki *latifunda*, Mısır'daki *izba* ve Asya plantasyonlarıyla aynı kategoride görmektedir.²⁷ Üçlü bir hiyerarşik yapıya sahip olan kapitalist dünya-ekonomide merkezden çevreye doğru gidildikçe ticaretten kaynaklanan işbölümünün

25 Immanuel Wallerstein, (1983) s. 46.

26 Bu konuda bkz., Traian Stoianovich, (1953) "Land Tenure and Related Scores of the Balkan Economy: 1600-1800", *Journal of Economic History*, XIII, Güz Sayısı, 398-411; Halil İnalçık, (1969) "Capital Formation in the Ottoman Empire", *Journal of Economic History*, XXIX, 92, Ekim, ss. 97-140; Traian Stoianovich, (1960) "The Conquering Balkan Orthodox Merchants", *Journal of Economic History*, XX, No: 2, ss. 234-313; J. Cvijic, (1918) *La Péninsule Balkanique*, Paris; Richard Bush-Zantner, (1938) *Agrarverfassung und Siedlung im Südost Europa unter Besonders Berücksichtigung der Türken Zeit*, Leipzig, Otto Harrassowitz.

27 Çağlar Keyder, (1998) "Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticarî Tarım Var mıydı?", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım* içinde, (der.) Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 3.

nitelikleriyle beraber devletlerin yapıları da farklılık arz etmektedir. Merkezde serbest ücretli emek, yarı-çevrede ortakçılık, çevrede ise zor kullanılarak pazara yöneltilmiş emek varken, yine merkezden çevreye doğru gidildiğinde devletlerin yapılarının zayıfladığı ve buna bağlı olarak çevreden merkeze artı değer aktarımı sağlandığı iddia edilmektedir.²⁸ Ortaya atılan görüşe göre, *Avrupa pazarları için mal üretimi, bağımsız köylü üreticilerin oluşturduğu kırsal ekonomiyi durağanlaştırmış ve ticarî üretim gitgide serleşmiş köylülerin (zor gücüyle pazara yöneltilmiş emek) ya da sömürülen ortakçıların kullanıldığı büyük çiftliklerde gerçekleşmeye başlamıştır.*²⁹

Osmanlı Devleti'nin tarımsal temel birimi olan çift-hane sistemi büyük çiftliklerin ortaya çıkmasını büyük ölçüde engellemiştir. Devlet, reyanın toprağını ve emeğini, bu toprakları özel mülkiyete dönüştürmeye, köylüleri de bu topraklarda işçi, ortakçı ya da serf konumuna düşürmeye; kalkışabilecek her türlü girişime karşı özenle koruyordu.³⁰ Devlet mirî sistemi korumak için özel bir gayret sarfetmekteydi. Dolayısıyla küçük çiftçinin korunmasını esas alan tımar sisteminin işlediği yerlerde büyük çiftliklerin ortaya çıkması önemli ölçüde engellenmiştir. Tımar sisteminin uygulanmadığı Arap vilayetlerinde ise büyük çiftliklerinin ortaya çıkmasının daha kolay olduğu gözlenmektedir. Büyük tarım işletmelerinin yaygınlaşmasını engelleyen faktörlerden birisi de müsadere uygulamasıdır. Müsaderenin imparatorluğun son dönemlerine kadar devam etmesi büyük çiftliklerin oluşmasını kısıtlamıştır. Osmanlı Devleti'nde toprağın bol, işgücünün ise az olması, diğer bir deyişle, toprağın işgücüne oranının yüksek olması, çiftliklerin ortaya çıkmasını engelleyen faktörlerden bir diğeri olmuştur.

16. Yüzyıldan itibaren devletin zayıflaması ve gerilemesiyle birlikte mirî sistem de bozulmaya başladı. Bu tarihlerden sonra bazı mirî toprakların özel şahısların tasarrufuna geçtiği görülmektedir. Çiftlik, (bir ya da birkaç) tımarın çiftliğe dönüştürülmesiyle belli sayıda çiftin birleştirilmesiyle kurulabileceği gibi çiftlik sahibinin tımar sahibine tâbi olmasıyla da oluşabilmektedir.³¹ Fakat sayı itibarıyla genellenemeyecek kadar az olan plantasyon benzeri çiftliklerin Osmanlı'da daha farklı bir biçimde ortaya çıktığı ve bu çiftliklerin mirî araziler üzerinde değil de daha ziyade mevât

28 Immanuel Wallerstein, (1983) s. 51. Bu açıdan bakıldığında, dünya-sistemi perspektifi Osmanlı Devleti'nin daralma ve zayıflama (ya da kimilerine göre çöküş !) dönemini dışsal bölgelerin sisteme entegre edilmesi bağlamında açıklayan bir çerçevedir.

29 Huricihan İslamoğlu-Inan, (1983) s. 24.

30 Halil İnalçık, (1998) s. 18.

31 Gilles Veinstein, (1998) "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım* içinde, (der.) Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 39.

araziler üzerinde olduğu görülmektedir. Fakat bu husus büyük ölçüde gözardı edilmiş ve Osmanlı'daki büyük çiftliklerin ortaya çıkışı dış ticarete bağlanmıştır.³² Ayrıca uluslararası ticaretteki artışın tarımsal üretimdeki artışı kamçılıdığı bilinmekle beraber, tarım ürünlerinin dışarıya ihraç edilmesindeki temel sâikin büyük çiftlikler değil, iltizam sistemi olduğu bilinmektedir.³³

'Şenlendirme' ya da 'ihyâ' olarak anılan uygulamayla mevât yani ölü ve atıl durumdaki topraklarda üretim teşvik edilmiştir. Osmanlı Devleti işletmecisi bir anlayışla mevât arazilerin mülk araziye dönüşmesi için hukuksal bir çerçeve sağlamıştır. Buna göre su kanalları ve toprağın ekime hazırlanması gibi altyapı işlerini karşılamayı taahhüd eden müteşebbislere³⁴, bu arazileri temlik edebiliyordu. Büyük çiftliklerin çıktığı bu gibi durumlarda devletin temel amacı ekilebilir arazilerin genişletilmesi ve üretimin artırılmasıydı. Avrupaki büyük çiftliklerden farklı olarak bu 'şenlendirme' uygulamasının bir olumlu yanı da ıslah edilen toprakların büyük kısmının sonunda hayır niyetiyle ya da kamu kullanımına sunulması amacıyla vakfa dönüştürülmesi ve Avrupa'da görülenin aksine, zor gücüyle pazara yönlendirilmiş emeğin kullanılmamasıdır.³⁵

Şenlendirme yoluyla büyük tarım işletmelerinin ortaya çıkışı 15. yüzyıla kadar geri götürülebilse de³⁶, 16. ve 17. yüzyıllarda yaygınlaştığı görülmektedir. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa ile ticaretin gelişmesiyle beraber gözlenen bazı gelişmeler aslında daha önce görülen uygulamalardan esasta farklı değildir. Fakat özellikle 19. yüzyıldaki bazı gelişmeler büyük çiftlikleri ve toprak sistemini yakından ilgilendirdiği için akademisyenlerin il-

32 Immanuel Wallerstein, (1989) s. 154. Bruce McGowen, (1981) *Economic Life in Ottoman Europe*, Engl.: Cambridge University Press, s. 79; ayrıca bkz., Bruce McGowen, (1981a) "The Study of Land Tenure and Agriculture in the Ottoman Provinces Within the Context of an Expanding World Economy in the 17th and 18th Centuries", *International Journal of Turkish Studies*, II, 1, ss. 57-63. Dış ticaret ve ihracat bu tür çiftliklerin işletilmesinde önemli bir etken olmakla beraber, bu çiftliklerin ortaya çıkışındaki en büyük temel etken olarak görülmesi sakıncalıdır.

33 Donald Quataert (1994) s. 871.

34 Şenlendirme işi önemli ölçüde sermaye gerektirdiğinden, müteşebbisler genellikle yönetici elitten gelmekteydi.

35 Bu konuda Halil İnalçık, Sokullu Mehmet Paşa ve Feridun Ahmed Bey'in teşebbüslerinden bahsetmektedir. Teşebbüslerine karşılık Sokullu Mehmet Paşa ve Feridun Ahmed Bey kimseyi zorla çalıştırmayacaklarına ve çeşitli hayır işleri yapacaklarına dair söz vererek padişahın onay alabilmişlerdir. Halil İnalçık, (1998) ss. 21-22. Bu çiftliklerde çalışanlar muhtemelen çiftlikte ya da yakınlarında yaşayan ve ortakçılık usulüne göre iş gören köylülerdi. Bazı durumlarda toprak sahibinin akrabaları dahi geçici olarak istihdam ediliyordu. Bkz. Gilles Veinstein, (1998) s. 39.

36 A.g.e., s. 39.

gisini çekmiştir. Örneğin, 1830'lardan itibaren sıkı bir biçimde uygulanan merkezîyetçi politikalar Anadolu'da büyük çiftliklerin ortaya çıkmasını engellemiş, var olanlar da müsadere yoluyla törpülenmişti.³⁷ Tarihçilerin yoğunlaştığı bir başka nokta da 1858 Toprak Reformu olmuştur. Bu tarihten önceki büyük ölçekli tarım işletmeleri Selanik, Vidin, Dniester vadisi ve Akkerman civarında yoğunlaşmış olup daha ziyade kapitalist dünya sisteminin merkezi kabul edilen Batı Avrupa'ya açılan su yollarının üzerindeydi. 1858'deki Toprak Reformu'nun özel mülkiyete kapı aralayan maddeleri araştırmacıların yoğun ilgisini çekmekle beraber, bu defa bu reformun bilhassa bazı Arap vilayetlerindeki uygulaması büyük çiftliklerin bir kişinin elinde toplanmasına neden olmuştur.³⁸

Kısaca özetlemek gerekirse, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çözülüşüne kadarki dönem bir bütün olarak değerlendirildiğinde büyük ölçekli tarım işletmelerinden ziyade, küçük tarım işletmelerinin Osmanlı toprak sisteminin esasını teşkil ettiğini vurgulamak gerekir. Büyük çiftlikler imparatorluk topraklarında görülmekle birlikte bunlar Avrupa'daki plantasyon çiftliklerinin tarihi bağlamından tamamen farklı bir biçimde ortaya çıkan işletmeler olmuşlardır. Büyük ölçekli tarım işletmeleri, 19. yüzyılın sonlarında bazı Arap bölgeleri dışında, hiçbir bölgede yaygın toprak işletim sistemi olarak var olmamıştır.

Büyük çiftliklerin ortaya çıkışı ile alakalı olarak gündeme gelen ve tartışma konusu olan bir diğer husus da tek tip ürün tarımı (monokültür) meselesidir. DST tarımın ticarileşmesiyle birlikte ortaya çıkan çiftliklerde sulamaya dayalı tek tip ürün tarımı yapıldığına işaret eder ve Doğu Avrupa ve Balkanlardaki çiftliklerde pamuk ve mısır gibi kolonyel ürünlerin üretimi örnek gösterilir.³⁹ Teoriye göre dünya-sisteminin merkezinde çeşitliliğe ve uzmanlaşmaya (*specialization*) doğru bir eğilim varken, sistemin çevre bölgelerinde eğilim monokültürdür.⁴⁰ Osmanlı Devleti'nin merkez top-

37 Donald Quataert, (1994) s. 873.

38 Özellikle *lazma* sisteminin mevcut olduğu Güney Irak ve Muntefik bölgesinde, toprak kabilenin ortak malı sayılıyor ve genellikle şeyhin/kabile reisinin adına kaydediliyordu. Toprağın 1/6 ile 1/2 arasında değişen miktarı şeyhin hissesine ayrılıp geri kalan kısmı kabile mensupları arasında parsellenirdi. Fakat bu bireysel toprakların kayıtları, vergiden ve askerlikten kaçma gibi nedenlerden dolayı toprağı işleyen üzerine değil de, şeyhler adına yapılmış ve büyük tarım işletmeleri ortaya çıkmıştır. Bu konuda bkz. Albertine Jwaideh, (1984) "Aspects of Land Tenure and Social Change in Lower Iraq During the Late Ottoman Times", *Land Tenure and Social Transformation in the Middle East* içinde, Tarif Khalidi (ed.), Beirut: American University of Beirut, ss. 333-356.

39 Traian Stoianovich, (1953) "Land Tenure and Related Scores of the Balkan Economy: 1600-1800", *Journal of Economic History*, XIII, Güz Sayısı, s. 403.

raklarında ise hiçbir zaman ağırlıklı olarak tek tip ürün tarımı yapılmamıştır ve bir ihracat ürününün bütün tarım ürünlerini arasındaki oranının yüzde onikiden fazla olduğu seneler çok enderdir.⁴¹ İnalçık'ın belirttiği gibi, doğrudan işletilen çiftliklerde tek tip ürüne dayalı tarımdan ziyade çeşitlenmiş tarım görülmektedir.⁴² Balkanlarda buğday, arpa, pamuk ve darı bu çeşitlenmiş tarımın en önemli unsurlarıdır. Dolayısıyla Avrupa'daki yapıya özgü olarak gelişen tek ürün tarımının imparatorluk genelinde var olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

* * *

Osmanlı Devleti'nin de içinde yer aldığı Batı-dışındaki toplumların tarihlerinin, Batı hegemonyasının diliyle yazılması nedeniyle, insanlık tarihi içerisinde oturtulması zorlaşmış, ve 'evrenselleşen batı-eksenli tarih paradigmasının zihinlerde oluşturduğu tarihî akış şeması' Doğu toplumlarını anlamadaki en önemli metodolojik engel haline gelmiştir.⁴³ Aydınlanma sonrası ve özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan batılı dünya görüşünde Batı-dışı toplumlar değişmez, gelişmez, statik, ve tarihin edilgen nesnelere, dolayısıyla da tarihsiz olarak değerlendiriliyordu.⁴⁴ 19. Yüzyıl şarkiyatçılığı, Marx'ın ekonomi eksenli diyalektik tarih anlayışı, ATÜT tezi ve modernleşme yaklaşımları tarih-dışı (ahistorik) yaklaşımlarıyla Osmanlı toplumunu açıklamakta yetersiz ve eksik kalmışlardır. Bağımlılık teorisi ve Lenin'in emperyalizm teorilerinden büyük ölçüde etkilenen ve bu bakımdan Neo-Marxist bir teori olan Dünya-Sistemi perspektifi de Osmanlı tarihini ancak kapitalist dünya ekonomisine eklemlediği ölçüde açıklayabilmektedir. 19. Yüzyıl şarkiyatçılığı, Marxist tarih anlayışı ve Weberyen yaklaşımlarda görülen din ve kültür eksenli özcü yaklaşımlardan farklı olarak dünya-sistemi perspektifi ekonomistik yaklaşımından dolayı eleştirilmektedir. Osmanlı tarihini anlamak için ekonomi-politik perspektif şüphesiz tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu tür teorileri Osmanlı tarihine uygulamanın sa-

40 Immanuel Wallerstein, (1974) *The Modern World-System*, Cilt I, s. 43 ve 102.

41 Şevket Pamuk, (1987) *The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820-1913*, Cambridge: Cambridge University Press, Appendix 1 ve s. 146; Şevket Pamuk, (1992) "Anatolia and Egypt During the 19th Century: A Comparison of Foreign Trade and Foreign Investment", *New Perspectives on Turkey*, Bahar, s. 41.

42 Halil İnalçık, (1998) s. 29.

43 Ahmet Davutoğlu, (1999) "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı", *Divân İlmî Araştırmalar*, sayı: 7, s. 17.

44 Huricihan İslamoğlu-İnan, (1983) s. 10; Ahmet Davutoğlu, (1999) ss. 2-8.

kıncaları ve bu teorileri benimseyen araştırmacıların karşı karşıya kaldıkları çıkmaz şöyle özetlenebilir:

(...) kendi tarihini tek akışlı ve tek-eksenli tarih paradigmasının getirdiği çerçevelere uygun düşecek bir yorumlamaya tâbi tutmaya çalışan tarihçiler ise, kavramsal ve kronolojik kategorileri başka tarihî tecrübelerle dayalı olarak geliştirilmiş büyük ölçekli tarih teorilerini temel kriter ve çıkış noktası olarak benimsedikten sonra kendi tarihlerine bu sınırlar içinde yaklaşmaktadır. Batı Avrupa'daki tarihî pratiğin incelenmesi ile elde edilen kavramlar, ideal tipler, soyutlamalar, kategoriler, dönemleştirmeler ve teoriden hareketle geliştirilen ve evrensellik iddiası taşıyan tarih tezlerinin mutlaklaştırılarak benimsenmesi, batı-dışı tarihçileri teori-olgu uyumu sağlama açmazı ile karşı karşıya bırakmaktadır.⁴⁵

Bu açıdan bakıldığında, Dünya Sistemi yaklaşımının 70'li ve 80'li yıllardaki konjonktürün etkisiyle 80'li yıllardan itibaren Osmanlı çalışmalarına yansımaları görmektedir. Bu tür çalışmalar daha ziyade 'emperyalizm' ve 'bağımlılık' eksenli merkez-çevre kuramları etrafında gelişirken; az gelişmişlik, geri kalmışlık, sömürge, yarı-sömürge, komprador burjuvazi gibi kavramlar revaç bulan kavramlardı.⁴⁶ Fakat 60'lı ve 70'li yıllardaki konjonktürün etkisini yitirmesiyle beraber, 90'lı yıllara gelindiğinde DST'nin akademisyenlerden rağbet görmemeye başladığını söyleyebiliriz. DST'nde kullanılan kavramların büyük bir kısmının Osmanlı tarihini anlamada çok yetersiz olması bu teorinin Osmanlı/Türkiye tarihi çalışmalarında kullanılmasında bir açmaz olmuştur. DST'ne olan rağbetin azalmasında Türkiye'deki siyasal atmosferin 60'lı yıllardan bugüne çok değişmesi, Marxist/Neo-Marxist tarih yazımının büyük eleştirilere maruz kalması, ve post-modernizmin büyük anlatılara getirdiği genel eleştiriler önemli rol oynamışlardır.⁴⁷

Kaynakça

Abu-Lughod, Janet, (1989) *Before European Hegemony: The World-System AD 1250-1350*, Oxford: Oxford University Press.

Bergesen, Albert, (1990) "Turning World-System Theory on its Head", *Theory, Culture and Society*, sayı: 7, ss. 67-81.

45 Ahmet Davutoğlu, (1999) s. 6.

46 Zafer Toprak, (1995) *Milli İktisat – Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. v; Asım Karaömerlioğlu, (2001/2002) "Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, Kış, sayı: 91, s. 81.

47 Asım Karaömerlioğlu, (2001/2002) s. 96.

- Berkes, Niyazi**, (1998) *The Development of Secularism in Turkey*, Londra: Hurst & Company.
- Bush-Zantner, Richard**. (1938) *Agrarverfassung und Siedlung im Südost Europa unter Besonders Berücksichtigung der Türken Zeit*, Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Cvijic, J.**, (1918) *La Péninsule Balkanique*, Paris.
- Çizakça, Murat**, (1985) "Incorporation of the Middle East into the European World-Economy", *Review*, Cilt: 3, Kış, ss. 353-377.
- Davutoğlu, Ahmet**, (1999) "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı", *Divân İlmî Araştırmalar*, sayı: 7, ss. 1-63.
- Frank, Andre Gunder ve B.K. Gills**, (1993) *The World System: Five Hundred years or Five Thousands?*, London: Routledge.
- _____, (1998) *Re-orient: Global Economy in the Asian Age*, Berkeley: University of California.
- İnalçık, Halil**, (1998) "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım* içinde, (der.) Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- _____, (1969) "Capital Formation in the Ottoman Empire", *Journal of Economic History*, XXIX, 92, Ekim, ss. 97-140.
- İslamoğlu-İnan, Huricihan**, (1983) "Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, sayı: 23.
- _____, ve **Suraiya Faroqhi**, (1979) "Crop patterns and agricultural production trends in sixteenth-century Anatolia", *Review*, Cilt II, sayı: 3.
- Jwaideh, Albertine**, 1984, "Aspects of Land Tenure and Social Change in Lower Iraq During the Late Ottoman Times", Tarif Khalidi (ed.), *Land Tenure and Social Transformation in the Middle East* içinde, Beirut: American University of Beirut, ss. 333-356.
- Karaömerlioğlu, Asım**, (2001/2002) "Bağımlılık Kuramı, Dünya-Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, sayı: 91.
- Kasaba, Reşat**, (1993) "İzmir", *Review*, XVI, No: 4, Kış.
- Kaynak, Muhteşem**, (1984) "Osmanlı Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Eklenme Sürecinde Osmanlı Demiryollarına bir Bakış", *Yapıt*, Sayı 5, Haziran-Temmuz.
- Keyder, Çağlar**, (1998) "Osmanlı İmparatorluğunda Büyük Ölçekli Ticarî Tarım Var mıydı?" *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım* içinde, (der.) Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- _____, **Y. Eyüp Özveren ve Donald Quataert**, (1993) "Port-Cities in the Ottoman Empire: Some Theoretical and Historical Perspectives", *Review*, XVI, No: 4, Kış.

(1983) "Osmanlı Tarihi Dünyası Sistem Bir Değerlendirme"

- McGowen, Bruce**, (1981) *Economic Life in Ottoman Europe*, Engl.: Cambridge University Press.
- _____, (1981a) "The Study of Land Tenure and Agriculture in the Ottoman Provinces Within the Context of an Expanding World Economy in the 17th and 18th Centuries", *International Journal of Turkish Studies*, II, 1, ss. 57-63.
- Mentzel, Pete**, (2000) "Railroads in the Ottoman Empire: Imperialism, Capitalism and the Ottoman State", *Arkeoloji ve Sanat*, Cilt: 22, No: 95, ss. 41-45.
- Owen, Roger**, (1993) *The Middle East in the World Economy, 1800-1914*, London & New York: I. B. Tauris & Co. Ltd. Publishers.
- _____, **Şevket Pamuk**, (1998) *A History of Middle East Economies in the 20th Century*, London: I. B. Tauris Publishers.
- Pamuk, Şevket**, (1987) *The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820-1913*, Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, (1992) "Anatolia and Egypt During the 19th Century: A Comparison of Foreign Trade and Foreign Investment", *New Perspectives on Turkey*, Bahar, 41.
- Pieterse, Jan Nederveen**, (1988) "A Critique of World System Theory", *International Sociology*, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 251-266.
- Quataert, Donald ve Halil İncalcık** (ed.), (1994) *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stoianovich, Traian**, (1953) "Land Tenure and Related Scores of the Balkan Economy: 1600-1800", *Journal of Economic History*, XIII, Güz Sayısı.
- _____, (1960) "The Conquering Balkan Orthodox Merchants", *Journal of Economic History*, XX, No: 2, ss. 234-313.
- Toprak, Zafer**, (1995) *Milli İktisat – Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Veinstein, Gilles**, (1998) "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım* içinde, (der.) Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Wallerstein, Immanuel**, (1974) *The Modern World-System*, Cilt I, New York: Academic Press.
- _____, (1980) "The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* içinde, Osman Okyar ve Halil İncalcık (ed.) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- _____, **Hale Decdeli, Reşat Kasaba**, (1983) "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisi ile Bütünleşme Süreci", *Toplum ve Bilim*, 23, Güz, ss. 41-54.
- _____, (1989) *The Modern World-System*, Cilt III, New York: Academic Press.
- _____, (1999) "Osmanlı İmparatorluğu ve Kapitalist Dünya-Ekonomi: Bir Kaç Araştırma Sorusu" (Ter: Ebru Afat), *Bilim ve Sanat Vakfı, Bülten*, 46.

Reflections of World-System Theory on Ottoman Studies

Ebubekir CEYLAN

Abstract

The World-System Theory (WST) has been a source of inspiration for many social scientists. This article aims to explore the reflections of this theory on Ottoman/Turkish studies. The WST has been used as an explanatory tool in several fields of Ottoman history. First of all, the beginning and the process of Ottoman incorporation into the capitalist world-economy is a matter of discussion, and the leading figures of the theory seem to suggest different turning points. The increase in the volume of trade, especially in the 19th century, has been noted by most scholars as one of the most important factors that were effective in the incorporation process. The developments in the infrastructure of the Ottoman Empire such as the extension of railroads and telegram, the improvement of harbors and the revival of port cities have been emphasized by the proponents of this theory. Finally, the emergence of big-farms and agriculture based on mono-culture drew the attention of those who adopted WST as a framework for their social and historical analysis. The article concludes by questioning the use and convenience of western terms and theories as an explanatory tool in Ottoman studies.